

ІСТОРИКО–КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНТЕКСТ ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФЕСОРА ІВАНА ЛУЦЕНКА (ВІД НАРОДЖЕННЯ ДО ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ)

Проаналізовано основні аспекти життя та діяльності доктора філологічних наук, професора Івана Луценка. Досліджено культурологічний контекст доби, визначено основні фактори становлення особистості науковця.

***Ключові слова:** література, літературознавство, війна, літературна критика, репресії.*

Колосальні зрушення в свідомості сучасних українців передбачають багатопланове переосмислення нашого історичного минулого. Цілі пласти історії вимагають нового прочитання, правильного структування фактажу та відповідних акцентів. Примітно, що неможливо по–новому здійснити аналіз минулого без пильної уваги до видатних особистостей. Саме знанні військові, політичні, релігійні та культурні діячі формували історію України, всім своїм життям відтворюючи всю складність колізій суперечливого ХХ століття. В цій короткій розвідці здійснюється спроба оглядово відтворити деякі сторінки життя професора Івана Антоновича Луценка – вірного сина України.

Народився Іван Антонович Луценко 17 травня 1915 року в селі Акмечетка. Батько – Антон Васильович Луценко (1888–1940), мати – Олена Демянівна Луценко (1891–1956). Антон Луценко був простим селянином, що народився в доволі відсталій країні Європи – Російській імперії. Не зважаючи на блиск царських шат і помпезність імператорських церемоній, загалом країна була дуже зубожіла – при населення трохи більше 100 000 000, з них 91 000 000 селян, 7000000 робітників, поміщиків і буржуазії – 1000000, солдат, жандармів тощо – 1500000 ... При цьому неграмотних було 75000000 (відомості за 1877 рік).

Життя селянина було складним, але попереду українців чекали ще більш відчайдушні випробування. Антон Луценко в деяких джерелах зазначається «бідняком» [4, с. 209], що більше відповідає стилістиці радянського ідеологічного переформотування інформації минулого. Це значить, що якщо людина з селянської родини, то батьки були «бідняками» – в такому випадку не виникало питань щодо «соціального походження». Сьогодні молоді цього не зрозуміти, але в часи СРСР, особливо до Другої світової війни, соціальний статус батьків часто відігравав вирішальну роль в можливості отримати вищу освіти і зробити кар'єру. При цьому діяла закономірність – чим нижчий статус, тим більше шансів.

І. Луценко та його родичі часто згадували, що господарство в них було більш ніж багате, трудящі селяни на родючій землі мали чималий зиск. Але значно Антона Луценка підкосила Перша світова війна – з неї він повернувся калікою. Весь побитий, з зламаними кістками, контужений – але живий, що на ті часи вважалося неабиякою вдачею. Тому основний тягар господарства ліг на Олену Луценко, що була роботящою

побожною жінкою. Вона, як і десятки мільйонів українських жінок, мужньо пройшла всі випробування війнами, революціями, голодоморами, підняла дітей та сміливо дивилася вперед. Померла вона із–за трагічної випадковості – під час операції в районній лікарні відключили світло...

Побожність матері аж ніяк не передалася І. Луценку – він все життя залишався атеїстом. За його словами це було пов'язано з історією в церкві – під час причастя п'ятирічний Іван попросив священника ще одну просфору. Той не довго думаючи, з усіх сил вдарив його службовою ложкою по голові, примовляючи мудрі настанови. Цей удар вибив будь–який пієтет майбутнього професора до релігії. В ті часи його атеїзм був природним, а не штучним (багато партійних і військових діячів все ж таємно хрестили своїх дітей).

Голод двадцятих років задів і благополучну родину Луценків – вони були змушені значно скоротити свій раціон. І. Луценко (за його спогадами) пристав до табору циган і разом з ними подорожував безкрайніми степами, сірими селами і невеличкими містами. Він виконував з циганчатами запальний танок на пильних площах і розчулені глядачі кидали монети під ноги маленьким обдаруванням.

Центральною постаттю цієї подорожі стала циганка Мариця – вона врятувала хлопця від голодної смерті (в нього вже були спухлі ноги), який залишався їй вдячний все життя, згадуючи її ім'я з теплотою. Вдруге вона врятувала його життя вже під час війни – перед наступом вона йому приснилася і сказала: «Біжи праворуч!». Всі, хто побіг ліворуч, загинули.

Голод, циганський табір, елементи містики – все це стало підвалинами становлення неабиякої творчої особистості. Отож, доводиться констатувати чудернацьке поєднання правди, вимислу і домислу, розрізнити які крізь помутнілий пласт часу не уявляється можливим. Але наша історія наповнена подібними міфами: «The myth of the self-made man, has to be profoundly hypocritical: it is the self-serving demonstration that a lie is the truth» [1, с. 217].

Дитинство в українському селі вже почало змінюватися від багатовікової неквапливості та визначеності, що була притаманна майже всім попереднім поколінням. Ще в три роки ти пас гусей, в шість водив корову, а в дев'ять вже йшов пасти коней на декілька днів. Ці всі атрибути залишалися, але село вже знаходилося не в монархії а складній матриці «країни Рад». І простим сільським хлопцям люб'язно розкрилися двері інститутів, університетів, технікумів, академій. Босоногі хлопці і дівчата з жалюгідними знаннями сільських шкіл поступали в провідні навчальні заклади, де їх часто навчали також не дуже освічені, але ідеологічно бездоганні викладачі. Хоча поряд з «новими» викладачами були «старі» університетські доценти і професори. Царська освіта була якісна, але малодоступна. Радянська освіта тридцятих років була якісною лише частково, але доступною та надзвичайно бажаною.

В наші дні людям важко зрозуміти, чому тоді так хотіли стати вчителями. Це не важко пояснити – колгоспники працювали часто за трудодні, вчителям платили реальні гроші (величезні за мірками села). Крім того освіта – запорука не померти з голоду. Коли людина навчається – в неї є картки на продовольство, вона

гарантовано має шматок хліба. Це в часи коли шлях до університету міг бути і повз трупи померлих з голоду.

В Акмечетці голова колгоспу вирішив врятувати дітей та підлітків від голодної смерті – він наказав в критичні часи різати коней. За це він міг бути репресованим, але небезпека для його життя прийшла «з іншого боку». Вже коли село було захоплено в Другій світовій, один з врятованих свого часу хлопців здав окупантам «комуніста».

Молодший же брат І. Луценка теж постраждав від голоду, хоча в дивний спосіб. Він навчався в училищі на першому курсі. В їдальню завезли червине м'ясо, що викликало в нього обурення: «Хіба Сталінська конституція дозволяє нас годувати червивим м'ясом?» – висловив він вголос свою думку. А односельчанин цю думку доніс до компетентних органів, за що хлоп'як отримав п'ять років таборів.

Навчання в Одесі було складним – економічна скрута, загальна напружена атмосфера цілком відчувалися навіть в «перліні у самого моря». І. Луценко став студентом вже пройшовши певне життєве загартування. Мабуть саме боротьба за існування з раннього дитинства надавала йому шаленої енергії, старанність та відповідальність, надзвичайна внутрішня зібраність – все це стало запорукою формування справжнього викладача–філолога, що поєднував високі людські та професійні якості.

Якщо на перших курсах І. Луценко як правило відпрацьовував у ділових євреїв (він завжди з теплотою згадував одного з них, який йому за виконання будівельних робіт презентував чудового годинника), то вже на старших курсах його професійна кваліфікація отримала своєрідне визнання – він став репетитором у дітей «високих чинів». Можливо вони зверталися безпосередньо в деканат – порадьте нам хорошого студента.

Дивовижно, але сьогодні відкриваються все більші можливостей для висвітлення трагічних подій Другої світової війни. Пішли у небуття свідки, знищенні мільйони документів, стерті з свідомості нащадків цілі пласти пам'яті – але сила історичного дослідження раптом наповнюється нечуваною силою та наявний фактаж набуває надзвичайно розлогих і живих форм у працях дослідників. В чому ж таємниця цієї раптової правдоподібності? Вважаємо, що нарешті розтиснулися лещата страху (він десятиліттями тримав людей в покорі) та подолані основні ідеологічні стереотипи свідомості (їх не міг уникнути вітчизняний дослідник в силу специфіки радянського виховання). Хоча наведений далі матеріал і міститиме лише фрагментальні, почасти опосередковані свідчення про бойовий шлях І. Луценка крізь вогняний брід війни.

Участь у війні для І. Луценка ділилася на три умовні періоди. В перший він був призваний до лав Червоної армії після закінчення університету. Закінчився цей період потраплянням в оточення (08.1941 – 06.1942). Другий період охоплює життя та діяльність на окупованій території (10.1942 – 03.1944). Третій – повторна мобілізація після визволення Миколаївщини і закінчення війни (04.1944 – 10.1945).

Період перебування І. Луценка на окупованій території не має чітких меж і не достатнього фактологічного наповнення. За деякими даними він

повернувся в рідну Акмечетку вчителювати. Село вже було окуповано румунами, в ньому відбувалася вже відповідна форма нищення – передусім євреїв. Саме в цьому селі знаходився один з таборів, де тільки в 1942 році загинуло від семи до восьми тисяч євреїв [2, с. 246]. Саме свідком цих та багатьох інших подій ймовірно був І. Луценко.

Як стала можлива подібна колізія – вчорашній радянський солдат стає вчителем на окупованій території? Жодних достовірних свідчень не збереглося – про цей період життя жодних громадяни СРСР по своїй волі нічого здебільшого не казав (і тим більше не писав), а проти своєї волі казав те, що було потрібно «уважним слухачам». Тільки відносно нещодавно почали «оживати» певні спомини, що втратили безпеку для особистого життя.

Старшина І. Луценко до кінця війни проходив з ПТР – протитанкова рушниця. Немає прямих свідчень про його особисте ставлення до цієї зброї, але спогади військових тої доби доволі песимістичні: «Типовими були випадки, коли з бронейної роти після першої ж атаки німецької танкової роти (10 танків) в живих не залишалось жодної людини, при цьому три німецькі танки відступали неушкодженими. Бійці відверто не любили свої «вудочки», кажучи: «Ствол довгий, життя коротке» [3, с. 48].

Збереглися офіційні підтвердження героїзму І. Луценка. Найбільш вражаюче подання на нагородження: «В ніч з 25.08.44 на 26.08.44 в районі села Бецень Молдавської СРСР зустрівся з групою ворогів, що супроводжувала обоз. Вогнем з автомата знищив 7 гітлерівців, 3 гітлерівці захопив в полон. Захватив у ворога 4 підводи та 2 повозки з продовольством. В період наступальних боїв з 20.08.44 по 26.08.44 під артилерійським і мінометним вогнем забезпечував доставку продовольства в бойові порядки свого підрозділу. Гідний нагородження» (Наказ підрозділу №46/н від 27.09.1944, видан: 301 сд 9 ск, архів: ЦАМО РФ, фонд:33, опис: 6901555, од.зб.: 430, запис: 30683376).

Ми лише коротко описали життя І. Луценка до 1945 року. Сподіваємося, що більш широка картина постане в розлогіму дослідженні його життя та творчості. Помер професор Іван Антонович Луценко в місті Києві 27 травня 2006 року. Похований на Байковому цвинтарі, в колумбарії.

Список використаних джерел

1. Ernesto Guevara, Che Guevara. A New Society: Reflections for Today's World. David Deutschmann Ocean Press, 1991. – 234 p.
2. The Holocaust in the Soviet Union, Yitzhak Arad (Lincoln: University of Nebraska Press, 2009), xvi + 700 p.
3. Анцелиович Лев Самсонович 891 день в пехоте [Текст]: [история войны от первого номера расчета 94-го отдельного батальона противотанковых ружей]. – Минск: Харвест; Москва: АСТ, 2011. – 286 с.
4. Письменники Радянської України: Бібліографічний довідник [Текст] / Упорядники О. В. Килимник, О. І. Петровський. – К.: Радянський письменник, 1976. – 406 с.
5. Поляков Сергей Павлович. Партизанская искра [Текст]: (Повесть). – 2-е изд., перераб. и доп. – Одесса: Обл. изд-во, 1956. – 412 с.

References

1. Ernesto Guevara, Che Guevara. A New Society: Reflections for Today's World. David Deutschmann Ocean Press, 1991. – 234 p.
2. The Holocaust in the Soviet Union, Yitzhak Arad (Lincoln: University of Nebraska Press, 2009), xvi + 700 p.

3. Antseliovich Lev Samsonovich 891 den' v pekhote [Текст]: [istoriya voyny ot pervogo nomera rascheta 94-go otdel'nogo batal'ona protivotankovykh ruzhei]. – Minsk: Kharvest; Moskva: AST, 2011. – 286 s.

4. Pys'mennyky Radjans'koi' Ukrai'ny: Bibliografichnyj dovidnyk [Текст] / Uporjadnyky O. V. Kylymnyk, O. I. Petrovs'kyj. – К.: Radjans'kyj pys'mennyk, 1976. – 406 s.

5. Polyakov Sergei Pavlovich. Partizanskaya iskra [Текст]: (Povest'). – 2-е изд., перераб. и доп. – Odessa: Obl. izd-vo, 1956. – 412 s.

Bratus I. V., candidate of philology, associate professor, Department of Fine Arts, Institute of Kyiv University of Arts named after Boris Grinchenko (Ukraine, Kyiv), kulturolog@gmail.com

Historical and cultural context of the life and work of Professor Ivan Lutsenko (from birth to the end of World War II)

The basic aspects of the life and work of Doctor of Philology, Professor Ivan Lutsenko. Studied cultural context of the day, the main factors of personality scientist.

Keywords: history, culture, literature, war, literary criticism, repression.